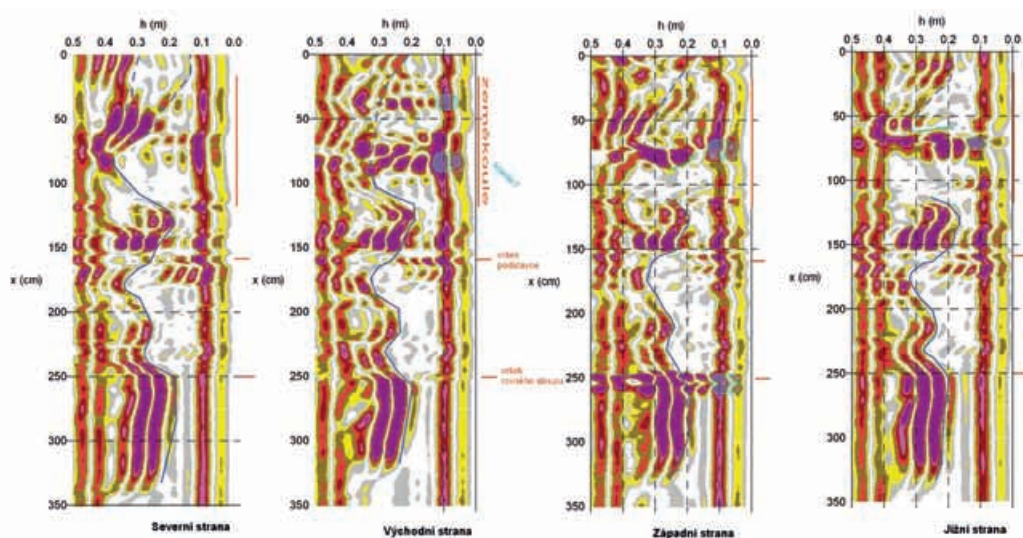

K restaurování Mariánského sloupu v Uničově

René TIKAL

1

2

3

V letech 2004–2008 jsem měl vzácnou příležitost restaurovat se svými kolegy Mariánský sloup v Uničově. Byl to časově a technologicky velmi obtížný úkol, jemuž bylo nutné od počátku věnovat mimořádnou pozornost, neboť jde o barokní památku, jež v moravském prostředí snese srovnání v monumentalitě a náročnosti kamenosochařského provedení pouze s čestným sloupem Nejsvětější Trojice v Olomouci.

Historie stavby uničovského monumentu započala v roce 1729 a dílo bylo dokončeno roku 1745.¹ Na sochařské výzdobě sloupu se podíleli zejména Jiří Antonín Heinz a Severin Tischler, přičemž první z jmenovaných opatřil vrcholovou sochu Panny Marie autorskou iniciálou G. AH. 1743. Průběh prací doprovázely mimo jiné účetní evidence se záznamy o povrchových úpravách (olověná běloba a barvy na kámen) či spropitném vozkovi, jenž přivezl kámen.² Na uničovském náměstí tak vyrostl v první polovině 18. století doklad barokní zbožnosti původně s děkovnými pohnutkami města za odvrácení válečné vřavy (husité 1424, Kumáni 1463) a morových epidemií (1709, 1715). Na půdorysu kvadrilobu vyrůstá architektura sloupu, dole lemovaná krom patníků s řetězy zejména balustrádou s přiloženými průběžnými stupni. Na parapetech balustrády začíná sochařská výzdoba (dvanáct soch andílků) přecházející i do stavby sloupu, při jehož patě jsou na každé straně hranolu architektury čtyři obdélné reliéfy (Panny Marie

Autorem obrazového doprovodu je René Tikal.

Obr. 1. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, geofyzikální průzkum prokazující přítomnost vedlejších kovových trnů a výztub. Legenda: radarový záznam východního profilu opravený na tvar sloupu. Černá linka – projev kovového trnu na záznamu částečně vzvznaném na nerovnosti (mírně dorovnáno).

Obr. 2. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, geofyzikální průzkum. Legenda: radarové záznamy svislých profilů. Modrá linka – projev kovového trnu (přerušovaná čára naznačuje projevy obdobného charakteru), modře šrafováno – další projevy odpovídající kovu, zelená linka – porušení struktury (praskliny?). Poznámka: zdánlivé prohnutí projevu trnu i jiných anomálií je dáno nerovným povrchem.

Obr. 3. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, socha Panny Marie, stav po obnově, celkový pohled.

■ Poznámky

1 René TIKAL, Iva ORÁLKOVÁ: Restaurátorský průzkum Mariánského sloupu v Uničově, Masarykovo náměstí, 2004.

2 Štěpánka MÜLLEROVÁ: Život a dílo moravského sochaře Georga Antona Heintze, diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 1995.

4

5

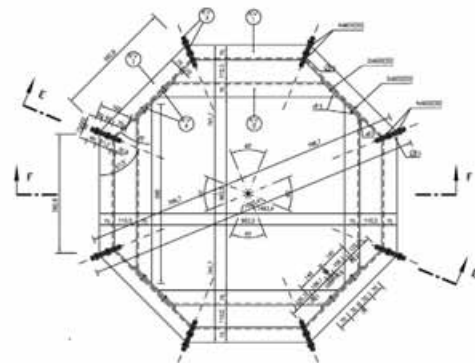
Ochránitelky, Panny Marie se sv. Janem Nepomuckým, sv. Jana Sarkandera před Vítězným Kristem a reliéfní nápisová deska) doprovázené reliéfy apoštolů. První patro velkých soch obsadili sv. Juda Tadeáš, sv. Josef, sv. Florián a sv. Jiří. V další výškové úrovni je tělo sloupu zúžené, doplněné v nárožích tordovanými sloupy a v plochách částečně otevřené nikami se stojícími sochami sv. Jana Nepomuckého, sv. Barbory, sv. Ondřeje a sv. Antonína. Druhé patro velkých soch nad bohatě profilovanou vyloženou římsou zdobí postavy sv. Jana Sarkandera, sv. Karla Boromejského, sv. Bartoloměje a sv. Jakuba Většího, vždy na svých soklech. Hlavní římsu ještě doplňují čtyři sochy stojících andělů s atributy. Z této bohatě zdobené podstavcové stavby vyrůstá hranolový dřík s vlastní odstupňovanou patkou a soklem s pamětními nápisy a letopočty oprav: 1861, 1895 a 1937 v reliéfních kartuších se zlacením. Tělo sloupu bohatě dekorují rozviliny, andílčí hlavičky a páskový dekor. Vrcholem pilíře je masivní kompozitní hlavice s akanty a volutami se zbytky zlacení, které přechází do celoplošného uplatnění na zeměkouli obtočené hadem. Samotná figura Panny Marie Immaculaty v nadživotní velikosti stojí na oblačné základně, s levou nohou na srpku měsíce. Postava v bohatě zřaseném plášti svírá v pravé ruce zlacené žezlo, v levé Ježíše a prostý zlacený kříž, který doplňuje zlacené jablko v pravé ruce Ježíše. Ten má paprskovitou zlacenou svatozář, Marie jako královna má filigránsky zdobenou korunu s rovnoramenným křížem ve vrcholu.

Již při zpracování restaurátorského záměru³ se ukázalo, že kromě některých jiných soch (například sochy sv. Jiří a sv. Bartoloměje) bude nutné s ohledem na množství trhlin v hlavici a zeměkou-

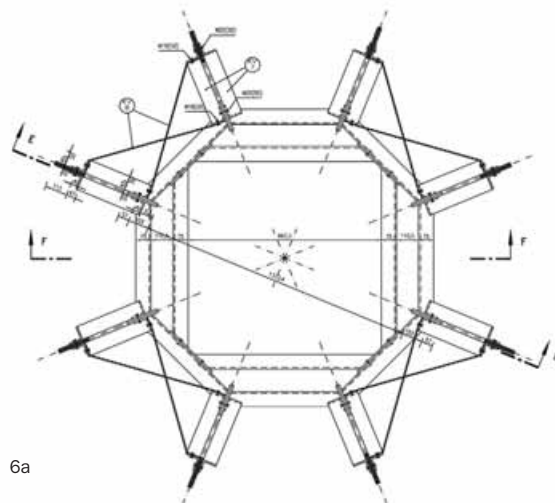
li provést demontáž vrcholové sochy. Pro správné rozhodnutí o této riskantní operaci s několikatomovým kolosem v sedmnácti metrech výšky bylo nezbytné provést další, zejména přírodovědné průzkumy, které by nutnost demontáže potvrdily. Zároveň měly přesněji stanovit rozsah koroze hlavního čepu, případně jak hluboko zasahuje do těla dřívku a nakolik je soudržný. Za tímto účelem byl firmou G IMPULS Praha s. r. o. (koncem roku 2003) proveden z plošiny geofyzikální průzkum⁴ metodou georadaru a detektorů kovu, přičemž bylo proměřeno 5100 cm georadarových profilů na hlavici, dřívku a dalších sochách. Podstatným výsledkem měření bylo zjištění, že hlavní čep procházející hlavici končí nejasným obrysem, naznačujícím jeho korozi, 165 cm pod její úroveň. Čím výše se postupovalo k druhotně osazovaným posilujícím prvkům, tím větší měly přístroje problémy s přesností odezvy případné koroze uvnitř kamene. Nicméně četné a závažné projevy nestability v nitru materiálu se nalézaly i na povrchu (praskliny). Až pozdějším postupem prací bylo potvrzeno, že ke stavu hrozícímu zřícením přivedla vrcholovou sochu koroze směsi druhotně vsazených tyčů, roksorů a kramlů, procházejících oblačnou základnou a zeměkouli. Potvrzení korozních procesů uvnitř kamene vedlo k definitivnímu rozhodnutí o demontáži sochy Panny Marie.

Před samotným sejmutím byla socha Panny Marie fixována v konstrukci (popsáno níže) a po rozvolnění spár se přistoupilo k přetnutí hlavního čepu. Linie hlavního řezu byla vedena v místě, kde jsme předpokládali spáru a nízkou kompaktnost materiálu a kde nehrozilo odpadnutí rozpraskaných částí díla. Mechanismus, kterým byl řez proveden, se skládal z agregátu, kladek a ocelo-

VODOROVNÝ ŘEZ C-C

VODOROVNÝ ŘEZ B-B

6a

Obr. 4. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, demontáž sochy Panny Marie za použití dvou jeřábů Grove.

Obr. 5. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, zpětná montáž sochy Panny Marie.

Obr. 6a. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, půdorys kovové klece na demontáž sochy Panny Marie.

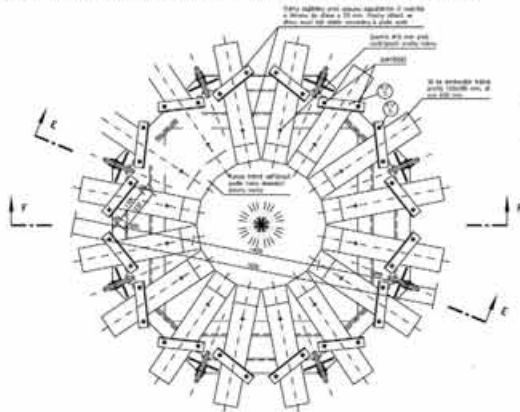
Obr. 6b. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, řezy klece, která sloužila pro demontáž sochy Panny Marie.

■ Poznámky

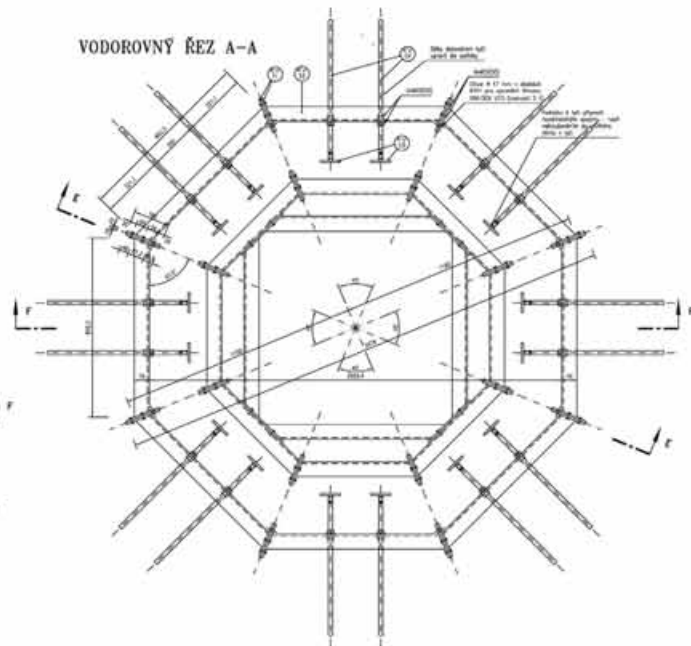
3 René TIKAL, Iva ORÁLKOVÁ, cit. v pozn. 1.

4 Karel ŠPAČEK: *Uničov – Mariánský sloup na náměstí, posuzování vnitřní struktury památky*. Geofyzikální průzkum – závěrečná zpráva, 2003. Průzkum je součástí Závěrečné restaurátorské zprávy k restaurování sloupu. Výsledky průzkumu publikujeme se svolením firmy.

VODOROVNÝ ŘEZ D-D (poloha závěsů 2xL zjednodušena)

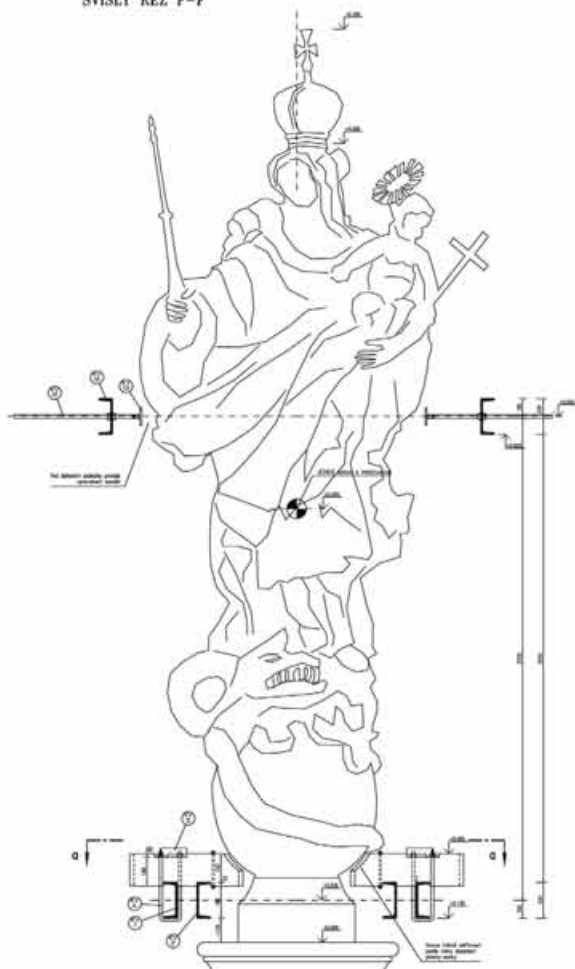

VODOROVNÝ ŘEZ A-A

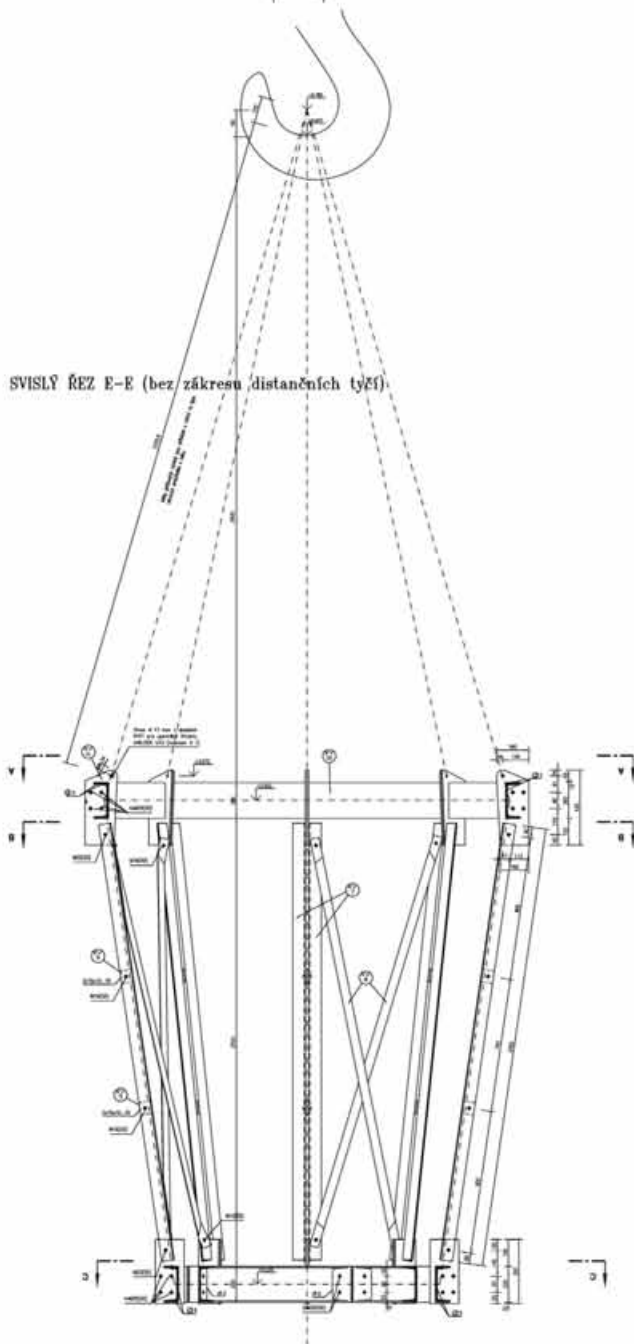

6a

SVISLÝ ŘEZ F-F

SVISLÝ ŘEZ E-E (bez zákresu /distančních tyčí/)

6b

7

Obr. 7. Uničov (okres Olomouc), Mariánský sloup, socha Panny Marie, horní partie, stav po restaurování.

vého lana s diamantovými hroty. Za stálého proplachování řezu vodou lano řízenými kladkami postupovalo ve spáře, až se dostalo ke středovému železnému čepu. Konkrétně šlo o místo pod plintem zeměkoule. Samotné sejmutí sochy ze sloupu bylo provedeno s použitím jeřábu. Speciální konstrukci, v níž se socha snesla k zemi, tvořil kovový koš vyrobený dle propočtu a návrhu statika.⁵ Ve vodorovném řezu šlo o oktogon s úchyty pro uniloková oka a distanční tyče v horní části. Menší oktogon s odklínováním a příčnými dřevěnými příporami byl také v dolní části. Přípory přitom kopírovaly rádius zeměkoule. Dolní část sochy byla před snesením ještě opatřena bandáží z drátěného pletiva, gázy a sádry za účelem minimalizace možného odpadávání nesoudržných částí narušené zeměkoule a dalšího poškození silně rozpraskaných dolních partií sochy (draperie, oblaka). Samotnou figuru v kleci podpírala celá řada dřevěných trámů, klínů, matrací a popruhů tak, aby kovová konstrukce při snášení ani při převozu sochy nebyla v přímém kontaktu s originální hmotou kamene. Přípravné práce probíhaly několik měsíců předem a umístění koše pro transfer na sloup celý měsíc. V poslední fázi koš krátkodobě zatížil sloup asi jednou tunou. Dne 19. srpna 2005 se podařilo po mnoha měsících příprav a celodenním úsilí za pomoci mistrné práce jeřábníka bez jakéhokoliv poškození sochu sejmut a v celku i s vytvořenou košovou konstrukcí odvézt na místo dalšího restaurování.

Po převozu sochy byl hlavní čep odvrtný dutým

vrtákem ze všech částí, kterými procházel. Další kolmé přetnutí čepu bylo provedeno v původní spáře uprostřed zeměkoule. Původní středový kovaný čep (zalitý olovem) po vyjmutí neprokazoval známky závažnější koroze. Tímto se definitivně potvrdilo, že četné a statickou stabilitu ohrožující praskliny na zeměkouli a oblacích vznikly dodatečnými opravnými zásahy, a to vsazením železných čepů po obvodu. Výměna zkorodovaných spojovacích prvků, stejně jako následné tmelení, proběhla v rozsahu určeném pracovníky státní památkové péče. Druhotně vsazené železné čepy (po obvodu oblačné základny) byly vyjmuty, roztrhané partie kamene rozebrány, praskliny vyčištěny a po zpevnění znovu přilepeny na původní místo za použití dvousložkové epoxidové hmoty Sikadur 30 special (fy SIKA). Do otvoru po středovém čepu byla vložena silnostěnná nerezová trubka s otvory po celém plášti (pro protékání zalévací hmoty), která by měla zabránit případnému přenášení tlaků ze středového čepu do kamene.

Samotné etapě zpětného osazování předcházela demontáž ozdobné hlavice sloupu. Chtěli jsme prověřit prasklinu v dřívku a zároveň obnažit druhou část dřívě horizontálně přerýznutého hlavního kovového čepu. I zde se prokázal jeho relativně dobrý stav. Trn byl proto ošetřen antikoročním nátěrem a opět přetažen nerezovým pouzdem o stejném průměru jako v soše Panny Marie. Nerezové pouzdro tak překrylo obnažený čep a pokračovalo otvorem v půlzeměkouli. Tím vznikl dostatečný prostor pro nový čep z antikorozní oceli, který by procházel nerezovou trubkou v soše, dolní partií zeměkoule a skončil by v hlavici sloupu. Osazení sochy spočívalo v postavení plastiky v pomocné konstrukci, vyvázání a srovnání spodní plochy tak, aby přesně nasedla na plochu již osazené půlzeměkoule. Pomocí jeřábu byla socha po roce vynesena na původní místo. Spáru mezi sochou a půlzeměkouli vymezily olovené pásy a tixotropní pasta na epoxidové bázi. Po osazení sochy jsme přistoupili k vyplnění spáry těsnicí reverzibilní pěnou. Po zatumnutí byl prostor mezi čepem, nerezovou perforovanou trubkou a kamenem vyplněn zalévací epoxidovou hmotou předem připravenými odvodušňovacími průduchy a jedním plnicím otvorem. Tudy se dostávala v přesném poměru namíchaná zalévací hmota do dutiny. Hladina zalévací hmoty byla sledována odvodušňovacími průduchy v plášti kamene, které pak byly utěsněny předem připravenými zátkami. Tím jsme docílili vyplnění i náhodných dutin v kameni a dokonalého obtečení středového čepu. Socha byla zavěšena až do večerních hodin, kdy jsme měli jistotu, že došlo ke zgelovatění hmoty, neboť zalévací materiál měl stupeň tuhnutí 24 hodin. Po tu-

to dobu jsme dolévali epoxidovou hmotu do trubice se stupnicí a sledovali hladinu, která se měnila s dobou tuhnutí. Při zpětné montáži a usazení sochy nedošlo k žádným nepředpokládaným komplikacím a Panna Marie se dostala zpět na své místo. Její „pobyť“ na zemi vyplnilo restaurování, jehož první fází bylo očištění povrchu kamene od černých depozitů, mechtů, lišejníků a (vápenčových) krust, aby se zvýšila jeho paropropustnost. V případě užití čistících past byla aplikace provedena na vlhký kámen, aby nedošlo k zanesení prostředku hluboko do kamene. Čištění byly podrobeny všechny kamenné součásti památky; v místech povrchové či hloubkové koroze, projeví se sprašování povrchu a absencí pojiva ve struktuře hmoty, byl kámen zpevněn organokřemičitým stabilizátorem. Vzhledem k výsledkům zkoušek na obsah solí v kameni nebylo nutné provádět odsolování. Při tmelení se vycházelo ze zásady užívání měkčího minerálního tmelu (v potřebných místech na nerezové armatury), než je okolní hornina, probarvování ve hmotě a strukturování tmelu v průběhu vyzrávání tak, aby se jeho povrch maximálně přiblížil povrchu okolního kamene. Barevná úprava tmelů se prováděla pouze lokálně na nových tmelech, a to stálobarevnými práškovými pigmenty zn. Bayer v lihu. K restaurování zlacených částí (želzo a koruna Panny Marie, svatozář a kříž Ježíše, jazyk hada) jsme užili obnovu zlacení (plátkové zlato, 24 karátů), u jablka Ježíše a dolní kamenné části želza Panny Marie na mixtionový základ. Všechny zlacené prvky jsou původní, pouze trn svatozáře Ježíše byl zhotoven nový. Dovnitř koruny Panny Marie bylo vloženo pletivo s hustými oky, aby zabránilo hnízdění ptačtva. Povrch sochy byl opatřen biocidním nátěrem POROSAN a hydrofobizován prostředkem Porosil ZV 15 a Porosil VV 7 (fy Aqua Praha).

Restaurování vedla snaha o maximální zachování původní autentické hmoty a historického formálního zpracování s odstraněním nevhodných mladších doplňků, statickým zajištěním sochy a konzervací kamene s dlouhodobější ochranou povrchu hmoty památky.

■ Poznámky

5 INRECO s. r. o., Společnost pro rekonstrukce památek. Ing. Petr ROHLÍČEK: *Akce Mariánský sloup v Uničově. Klec pro zvednutí sochy Panny Marie (výkresová část a výpočty)*, 07/2005.